

Zbigniew Zegan
Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki
Kraków

**Autorski program nauczania fotografii na Wydziale Grafiki ASP
w Krakowie po 30 latach (1983–2013)**

**The autor's programme of teaching photography
at the Academy of Fine Arts in Krakow
after 30 years (1983–2013)**

Streszczenie

Autor przedstawia w zarysie na tle paru ważnych rocznic jubileuszowych krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych swoje własne doświadczenia edukacyjne po trzydziestu latach od utworzenia według jego projektu Katedry Fotografii i związaną z tym ewolucję programów nauczania fotografii na Wydziale Grafiki. W artykule skupia się on na okresie ostatnich piętnastu lat, w których w rezultacie zmian personalnych i organizacyjno-programowych dostał możliwość wprowadzenia swojego autorskiego programu dydaktycznego, zaplanowanego na pięć lat studiów z możliwością uzyskania przez studentów dyplomu w zakresie fotografii, w ramach specjalizacji na kierunku „grafika”. W tekście przedstawione są założenia programowe i dwa obszary działań edukacyjno-artystycznych – pierwszy, to szeroki zakres w nurcie „fotografii czystej”, artystycznej z takimi klasycznymi historycznie tematami jak „martwa natura” (fotografia przedmiotów), „studium postaci” (portret, autoportret, akt), artystyczny dokument – subiektywny obraz miejsc, obiektów, zjawisk, form i detali architektury, krajobrazu; drugi jest wpro-

wadzeniem studenta w obszar „fotografii kreatywnej”, określanej też jako „fotografia eksperymentalna”, która staje się medium fotograficznym dającym autorowi możliwość własnej ekspresji i komunikacji artystycznej z odbiorcą dzieła. W tej drugiej części zaproponowanych jest *pięć strategii kreatywnego postępowania* celem wykonania dzieła. W końcowej części referatu autor dzieli się z czytelnikiem swoimi uwagami, komentarzem i refleksjami na temat współczesnego nauczania fotografii.

Słowa kluczowe: dydaktyka fotografii, Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie, Wydział Grafiki

Wśród polskich uczelni artystycznych w krakowskiej ASP nauczanie fotografii ma zapewne najdłuższe tradycje, sięgają one bowiem roku 1946, gdy istniały w Krakowie dwie uczelnie, które zostały połączone w 1950 roku – Akademia Sztuk Pięknych i Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych z Pracownią Fotograficzną o usługowym profilu techniczno-dydaktycznym dla studentów-grafików i wydziału. Wspomnienie tego faktu wydaje się zasadne z powodu atmosfery paru okrągłych rocznic, które w przyszłym roku akademickim 2013/14 będą spektakularnie obchodzone w życiu uczelni: 195-lecie Akademii Sztuk Pięknych, 45-lecie Wydziału Grafiki oraz 30-lecie Katedry Fotografii i Mediów Cyfrowych¹. Z perspektywy minionych wielu lat rocznice sprzyjają refleksjom i związanymi z nimi wspomnieniami doświadczeń w poszukiwaniu własnych, coraz to lepszych, oryginalnych metod nauczania fotografii.

Jest jeszcze jedna okoliczność, natury osobistej, skłaniająca do refleksji nad autorskim programem nauczania fotografii w prowadzonej przeze mnie pracowni. Program ten po wieloaspektowej dyskusji został przyjęty przez Radę Wydziału Grafiki w 1998 r. i był realizowany przeze mnie przez piętnaście lat do dzisiaj, z niewielkimi korektami. Decydując się na przedstawienie na sympozjum w Częstochowie w 2012 roku swojego programu edukacji fotograficznej, pragnę w ten sposób, jakby symbolicznie,

¹ Pierwotnie była to Katedra Fotografii. Red.

zamknąć swą kartę wykładowcy fotografii z chwilą zakończenia pracy w bliskiej przyszłości, po trzydziestu ośmiu latach nauczania i związaną z tym różnego rodzaju działalnością naukowo-badawczą, organizacyjną, publicystyczną, wydawniczą i popularyzatorską. Na marginesie muszę tu wspomnieć, że moje pierwsze wystąpienia o charakterze naukowym miały miejsce na I Sympozjum Dydaktyki Fotografii w Częstochowie i zostały opublikowane w 1986 roku w jednym z pierwszych zeszytów „Prac Naukowych WSP”. Publikacje te dotyczyły początków programowania dydaktyki fotografii w krakowskiej ASP w 1983 roku i nauczania fotografii w wybranych ośrodkach w kraju i zagranicą².

Powołana przez Senat ASP w roku akademickim 1982/83 Katedra Fotografii według mojego projektu, składała się z czterech jednostek: 1. Pracownia Podstaw Fotografii, 2. Pracownia Technik Fotograficznych, 3. Pracownia Fotografii, 4. Pracownia Obrazowania Elektronicznego (wakat), w których opracowane zostały nowe programy dydaktyczne odzwierciedlające zakresy i problematykę nauczania sformułowaną w ich nazwach. Krakowski model strukturalny organizacji nauczania fotografii po kilku latach został zaadaptowany z niewielkimi modyfikacjami w ówczesnej PWSSP w Poznaniu, z chwilą powstania tam Katedry Fotografii na Wydziale Malarstwa, Grafiki i Rzeźby.

Trzydziestoletni okres nauczania fotografii w nowej strukturze organizacyjnej i osobowej można podzielić na dwa okresy. W pierwszym okresie tego czasu nowo utworzony zespół siedmiu wykładowców wraz z asystentami z dwóch jednostek o różnych tradycjach i doświadczeniach³ musiał skupić się na uzgodnieniu nowego podziału treści nauczania, modyfikacji swoich dotychczasowych programów dydaktycznych oraz dostosowaniu ćwiczeń i zadań do konkretnych nazw nowo powołanych pracowni.

Ten pierwszy okres zobowiązywał nowy zespół Katedry także do możliwie szybkiej zmiany swojego statusu dla nauczania fotografii, zgod-

² „Prace Naukowe WSP w Częstochowie, seria: Wychowanie Artystyczne”, zes. II, Częstochowa 1986, s. 45–59, s. 61–84

³ Międzywydziałowy Zakład Fotografiki ASP (od 1971 r.) i Pracownia Fotograficzna Wydziału Grafiki ASP (od 1946 r.)

nie z ówczesnymi przepisami Ustawy o Szkołach Wyższych, poprzez zdobywania przez pedagogów, w procedurach właściwych dla uczelni artystycznych, kwalifikacji I stopnia – na stanowisko adiunkta oraz II stopnia – na stanowisko docenta⁴.

Drugi okres działalności Katedry Fotografii można datować od roku akademickiego 1998/99, gdy w wyniku naturalnych zmian kadrowych i organizacyjno-programowych wyłoniła się możliwość zaproponowania Wydziałowi Grafiki nowej formuły bardziej indywidualnego nauczania studentów w oparciu o artystyczne doświadczenia i osiągnięcia pedagogów, uzyskanie przez nich formalnych uprawnień do dyplomowania studentów w zakresie fotografii, jako specjalizacji oraz po zdobyciu po wielu latach różnych doświadczeń programowo-edukacyjnych i naukowo-dydaktycznych.

W taki sposób po piętnastu latach zrodziła się w Katedrze Fotografii nowa koncepcja prowadzenia czterech pracowni według autonomicznych, autorskich programów, które uzyskały aprobatę Rady Wydziału Grafiki. Zrezygnowano z dotychczasowych opisowych „szyldów” pracowni, zastępując je numeracją z nazwiskiem prowadzącego, np. „Pracownia Fotografii II – st. wykł. z I st. kw. Zbigniew Zegan”. Poniżej przedstawiam swój program dydaktyczny, składający się z dwóch części: założenia programowe i systemowy zestaw zadań, których w przypadku wykonania przez zainteresowanego studenta, w ciągu dziewięciu semestrów, w maksymalnych wymiarach godzin przewidzianych w programie wydziału dla danego roku studiów, pozwalał na podjęcie tematu pracy dyplomowej już podczas dziewiątego semestru.

Założenia programowe

Program zmierzał do stworzenia studentowi możliwości poznania na I roku, od drugiego semestru, podstaw zaawansowanej fotografii studyjnej, a od II roku – kontynuacji i rozwoju umiejętności praktycznego po-

⁴ Dawne dwa stopnie kwalifikacyjne zostały współcześnie zastąpione odpowiednio stopniami doktora i doktora habilitowanego, z możliwością uzyskania w drodze odrębnego konkursu stanowiska profesora nadzwyczajnego macierzystej uczelni.

sługiwania się fotografią oraz wprowadzenia go w metodykę „widzenia fotograficznego”, kierującą go do takich przemyślanych i zaprojektowanych działań twórczych, w wyniku których powinien świadomie powstać obraz fotograficzny o walorach estetycznych, artystycznych i koncepcyjno-treściowych.

Program pracowni przewidywał zatem działania w dwóch zakresach:

I – zakres mieszczący się w tradycyjnym nurcie „fotografii czystej”, jako ciąg dalszy „podstaw fotografii” na poziomie zaawansowanym (II semestr na I roku), gdzie realizowane były w warunkach atelierowych – ze świadomym zastosowaniem różnego rodzaju efektów światła studyjnego – klasyczne tematy fotograficzne, jak: „martwa natura” (fotografia przedmiotu), „studium postaci” (portret autoportret, akt) oraz od 3. semestru, także w warunkach pozaatelierowych (plener, wnętrza) z wykorzystaniem światła zastanego – dla takich rodzajów fotografii, jak: dokumentalny, subiektywny zapis miejsc, obiektów, zjawisk, wydarzeń, widoków, krajobrazów. Realizacje w tym obszernym zakresie zakładały pogłębienie i wysublimowanie aspektów formalnych, estetycznych, narracyjnych i społecznych obrazowania rzeczywistości oraz równocześnie doskonalenie umiejętności techniczno-warsztatowych w zakresie fotografii chemicznej, czarno-białej.

II – zakres działań miał na celu wprowadzenie w „fotografię kreacyjną”, czasem nazywaną „fotografią eksperymentalną”, która współcześnie polega – zwłaszcza w wydaniu młodych artystów – na odrzucaniu lub burzeniu klasycznych struktur fotografii i wprowadzaniu jej na pogranicza intermedialne, poprzez eksperyment oraz poszukiwanie nowych form i treści wypowiedzi artystycznej. W tym zakresie działań proponowane były nie tyle zadania z tematami, ile zalecane było wskazanie własnego tematu do realizacji co najmniej jednej z *pięciu strategii kreacyjnego postępowania*.

Celem takiego działania było zdobycia przez studenta osobistego doświadczenia przy pracy nad wybranym własnym tematem, zgod-

nie z swoimi zainteresowaniami, wcześniej przemyślany i precyzyjnie zaprojektowany do wykonania, z zastosowaniem środków (mediów) fotograficznych, w wyniku których miał powstać niekonwencjonalny obraz fotograficzny lub serie obrazów, czy też 2- lub 3-wymiarowe obiekty fotograficzne lub instalacje. Od studentów oczekiwane było przedstawienie do dyskusji i akceptacji propozycje problematyki i temat treści zadania, szkicową propozycję projektu do realizacji, inwencja, intelektualne zaangażowanie, lektura wskazanych tekstów o fotografii, studyjne oglądanie publikacji fotograficznych (albumy, czasopisma) i wystaw.

W systemie układu zadań nie obowiązywała kolejność ich wykonania – były jedynie ustalane warunki techniczne i terminy realizacji z uwzględnieniem stopnia trudności i możliwości czasowych ich wykonania.

W ciągu semestru planowane było wykonanie 1-2 zadań, jako minimum zaliczeniowe.

W czwartym semestrze student kontynuował obligatoryjnie „podstawy fotografii”, ale już w Pracowni III (wykł. Jacek M. Stokłosa), i był wprowadzany w zakres fotografii cyfrowej, w połączeniu z użyciem zdjęć zarówno fotochemicznych (skanowanie negatywu, pozytywu, diapozytywu), jak i cyfrowych (w formie plików) do komputerowego opracowania obrazu (tzw. post-produkcja) do naświetlenia obrazów fotograficznych z plików w printerach lub do cyfrowych wydruków ploterowych oraz do przechowywania archiwalnego na dyskach płytach CD i DVD.

* * *

ROK I (semestr II)

Przedmiot: **Podstawy fotografii** (zaawansowane)

[fotografia studyjna]

Status zajęć: obligatoryjne.

Rodzaj zajęć: praktyczne / ćwiczenia warsztatowe

Liczba godz. na tydz./sem.: 2 / 30

Zadanie 1

Fotografia przedmiotu (-ów) – „martwa natura” – czyli ekspresja formy samej w sobie „rzeczy estetycznej” z doborem tła, układem kompozycyjnym, z użyciem oświetlenia studyjnego i specyficznych środków fotograficznych.

Zadanie 2

„Studium postaci” – portret, autoportret, akt – z uwzględnieniem cech formalnych lub emocjonalnych fizjonomii, fragmentów lub całości postaci, ciała w przestrzeni podkreślonej światłem studyjnym oraz z możliwością użycia rekwizytu, gestu, pozy, ruchu.

Rok II – III – IV – V (semestry III – IX)

Przedmiot: **Fotografia jako sztuka.**

Status zajęć: fakultatywne – w ramach pracowni „wolnego wyboru”.

Rodzaj zajęć: praktyczne / ćwiczenia warsztatowe.

Liczba godzin: wg wyboru indywidualnego zgodnie z głównym programem kierunkowym – 4–18 godz./tydz.

Zadanie 1

„**Fotograficzna penetracja rzeczywistości**” – czyli analityczna, „myśląca” obserwacja otaczającej nas rzeczywistości: badanie/studium form przestrzennych (np. architektonicznych, krajobrazowych, ciała ludzkiego), symboli, dokumentalny zapis faktów, zdarzeń, zjawisk, klimatów lokalnych – z uwzględnieniem właściwej chwili i szybkiej decyzji na zdjęcie, „momentu decydującego” (według H. Cartier-Bressona) – bez ingerencji fotografującego podczas chwili obserwacji i wykonania zdjęcia, również przy powiększaniu obrazu w ciemni.

Zadanie 2

Fotografia narracyjna – opowiadanie, relacja obrazami na wybrany lub wskazany temat – z posłużeniem się taką formą, jak: „sekwencja fotograficzna”, seria lub cykl zdjęć, fotoreportaż, „esej fotograficzny”.

Zadanie 3

Fotografia ilustracyjna (użytkowa) – zaprojektowanie i realizacja obrazu fotograficznego ilustrującego np. wybrane pojęcie, hasło, slogan, tytuł dzieła oraz przewidzianego dla takich użytkowych form graficznych, jak: plakat/billboard, cykl do kampanii reklamowej – prasowej lub billboardowej, albo zdjęcia na okładkę książki (2–5 wersji), obwoluty płyty muzycznej lub albumu płytowego itp.

Zadanie 4

Fotografia inscenizowana – 5 strategii działań kreujących własną, subiektywną rzeczywistość, której celem jest **kreowanie obrazu** (-ów) fotograficznego – (do wyboru):

- I. **„inscenizacja podmiotu** (czyli autora) zdjęcia, jako głównego fotografowanego tematu/motywu, tj. „auto-inscenizacja” osoby fotografa przed kamerą.
- II. **„inscenizacja narzędzi zdjęcia** (kamera + jej akcesoria) – w znaczeniu badawczym, eksperymentalnym, np. niezgodnie z funkcjami zaprogramowanymi i opisanymi w instrukcji obsługi aparatu przez producenta albo w sensie łączenia jej z innymi narzędziami np. z projektorem, komputerem itp.
- III. **„inscenizowanie światła”** – przez specjalne użycie różnych źródeł światła sztucznego np. światła lasera lub przez poszukiwanie alternatywnych, zastępczych stref z całego spektrum fal elektromagnetycznych – np. w zakresie podczerwieni (infrarot), ultrafioletu (UV), fal Röntgena, czy filtry barwne do fotografii cz-b i barwnej.
- IV. **„inscenizowanie przedmiotu (-ów)”** – obiektu(ów) – zdjęcia za pomocą konstruowania, wymyślania układów rozmieszczenia na planie zdjęciowym, porządkowanie tego obiektu (-ów) lub aranżacji w celu uzyskania autonomicznego obrazu (-ów) fotograficznego.
- V. **„inscenizowanie obrazu samego w sobie”** – tj. przenoszenie prostych, bezpośrednich zapisów aparatu fotograficznego w nowo stworzoną meta-strukturę wyrażającą autorską treść, własną ideę, przesłanie artystyczne oraz będącą samą w sobie formą fotograficzną, np.

- rodzajem fotomontażu,
- „zdjęciem w zdjęciu” (jako cytatem z rzeczywistości sfotografowanej, w nowej rzeczywistości obrazowanej),
- foto-obiektom 2- lub 3-wymiarowym – instalacją,
- „tableau” (planszą fotograficzną),
- układem serii zdjęć albo formą „multimedialną”, np. collage z fotografią, fotografia z rysunkiem, fotografia z malarstwem, fotografia z tekstem, fotografia z dźwiękiem, „diaporamą”, czyli zaprojektowaną projekcją przezroczy (slajdów), fotografia ruchoma (zapis video), ekranowa z narracją dźwiękową.

Przed przystąpieniem studentów do wyboru tematu oraz zdania i przed rozpoczęciem jego realizacji prowadzony był cykl krótkich wykładów ilustrowanych z omówieniem i analizą treści różnych obrazów na przykładach z dostępnych publikacji oraz wcześniejszych prac studenckich zrealizowanych w Pracowni. Wykład i związana z nim dyskusja stwarzały możliwość zwrócenia studentom uwagi na historyczne ukształtowanie się różnych rodzajów fotografii, nazywanych zależnie od przyjętych kryteriów i sposobów określania jej funkcji, czyli zastosowania w praktyce, jej własnych cech charakterystycznych, oraz ze względu na sposób ogarniania spostrzeganej rzeczywistości intelektem, świadomością, zarówno przez twórcę (autora) obrazu, jak i rozumienia, umiejętności odczytania i interpretacji przez odbiorcę tegoż obrazu. Przedstawiony powyżej system ćwiczeń w formie ukierunkowanych problemowo zadań miał za cel główny nauczenie studenta umiejętności sformułowania własnej czytelnej wypowiedzi artystycznej, czyli komunikatu z treścią i przesłaniem intencji autorskich do odbiorcy zdjęcia/zdjęć lub obiektów stworzonych z użyciem środków fotograficznych.

* * *

W ciągu piętnastu lat przez prowadzoną przeze mnie pracownię przeszło kilkuset studentów grafiki oraz z Wydziału malarstwa w ramach wolnego wyboru dodatkowego przedmiotu/pracowni. Tę liczną grupę powiększyło kilkudziesięciu studentów zagranicznych w ramach między-

uczelnianych umów o wymianie studenckiej w europejskim Programie „Erasmus”. Byli to studenci z Niemiec, Hiszpanii, Portugalii, Francji, Anglii, Słowacji, Czech, Słowenii, a ostatnio z Mołdawii i Rumunii. Niektórzy z nich przyjeżdżali do Krakowa specjalnie, gdyż dowiadywali się „swoimi sposobami”, że na Wydziale Grafiki ASP jest pracownia, w której można też poznać klasyczny warsztat fotografii chemicznej w procesie negatywowo-pozytywowym, i że można pracować w ciemni i nauczyć się robienia dużych powiększeń czarno-białych.

Zgodnie z założeniami programowymi wszystkie zadania były realizowane w mokrym procesie fotochemicznym, czarno-białym, do około połowy pierwszej dekady po 2000 roku. Rozwój fotografii cyfrowej, dostępność i niższe ceny aparatów cyfrowych i usług, coraz lepsza jakość i szybkość wykonywanych odbitek w laboratoriach usługowych, łącznie ze stosowaniem technologii hybrydowej (skanowanie negatywów i diapozytywów celem wykonywania naświetleń papieru fotochemicznego z plików cyfrowych), powodowały coraz częstsze przedkładanie przez studentów do akceptacji, zaliczeń i ocen prac fotograficznych wykonanych nowymi środkami technicznymi. Fotochemiczna technologia klasycznego warsztatu fotografii została stopniowo wyparta przez cyfrową technologię.

W 2010 roku niemal wszystkie prace studenckie były zrealizowane całkowicie metodą cyfrową – od wykonania zdjęć w studio, po opracowanie edytorskie na komputerze poszczególnych plików i zlecenie ich do naświetlenia lub drukowania w profesjonalnych laboratoriach. Na dwudziestopięciosobową grupę studentów kursu „podstaw fotografii” tylko dwie, trzy osoby były z pasją bardzo zainteresowane realizacją zdjęć na filmach i w ciemni. Następne lata wykazały, że fotografia, głównie czarno-biała, realizowana w procesie fotochemicznym, stała się jakby dyscypliną elitarną, umiejętnością dla wybranych „koneserów”, którym w procesie twórczym daje szczególną przyjemność ręczne i materiałowe opracowanie obrazu fotograficznego, z pokonywaniem oporu materii „metodą prób i błędów”, w specyficznej aurze różnego rodzaju klasycznego światła na planie zdjęciowym, jak i w ciemni. Podobną fizyczną satysfakcję

odczuwają graficy tworzący obrazy w klasycznych technikach graficznych, jak np. wklęsłodruk (techniki metalowe), druk płaski (litografia, autooffset, serigrafia), druk wypukły (drzeworyt, linoryt).

Studenci po przejściu kursu podstawowego (półtora semestru) i zdobyciu elementarnych umiejętności i wiedzy fotograficznej mogli kontynuować studia w mojej pracowni od III roku lub zapisywać się do innych pracowni w ramach katedry fotografii, lub do innych pracowni na wydziale grafiki, zgodnie z własnymi planami, zainteresowaniami i preferencjami kierunkowymi studiów artystycznych i projektowych prowadzących do dyplomu. W mojej pracowni zostało zrealizowanych kilka prac dyplomowych na studiach magisterskich i licencjackich oraz parę aneksów dyplomowych z fotografii przy magisterskich dyplomach w zakresie malarstwa.

Kraków – Częstochowa, październik 2012

Summary

The author roughly describes his more than thirty year-long experience with the Department of Photography, founded according to his project, and the evolution of educational programmes therein on the background of several important anniversaries of the Academy of Fine Arts in Krakow. The article focuses on the period of last fifteen years, when due to personnel and organizational changes he was allowed to implement his own educational programme, planned for a five-year course with possibility of an eventual goal of obtaining a diploma in photography, as a specialisation at the graphic arts faculty. The text outlines the foundational principles and two areas of educational and artistic activity. The first one in the broad context in so-called “pure/fine photography”, artistic photography with historically classical topics in the like of “still life” (photography of objects), “a study of human figure” (portrait, self-portrait, the nude), artistic document – a subjective view of places, objects, occurrences, forms and architectural detail,

landscapes. The second one is introducing the student to the areas of the so-called “creative photography”, also called “experimental photography”, which becomes a photography format which allows the author to self-expression and to artistically communicate with the viewer. The second part incorporates *five strategies of creative procedure* to create the artistic work. In the final part of the essay, the author shares his remarks, comments and own reflections about the state of modern education in photography.

Key words: didactics of photography, Academy of Fine Arts in Kraków, Faculty of Graphic Arts